

muaLLIMOV FORUM

RADIO ISLAMSKE ZAJEDNICE

Dževad HODŽIĆ

Od prije nekoliko mjeseci Islamska zajednica ima svoj radio, Radio Islamske zajednice *BIR*. Način na koji su Islamska zajednica u cjelini i svi njeni organi, a posebno Rijaset i Sabor osnovali i pokrenuli ovu instituciju, kao i način na koji se odnosimo prema Radiju *BIR* govori mnogo o nama. Govori da ne znamo šta je to radio, kakva je to institucija, kakav je to medij, koje mogućnosti pruža, šta zahtijeva u finansijskom, organizacijskom, kadrovskom i konceptualnom pogledu. Govori da nas to i ne zanima, da smo prema svemu ravnodušni, da smo okamenjeni u starim i mrtvim formama, da živimo u davno minulim vremenima i stoljećima, da smo zaostali, da nemamo volje, znanja i snage da se kreativno odnosimo prema izazovima i mogućnostima koje nam se pružaju u aktualnim životnim i kulturnim formama i sadržajima.

Prvo, mi ne znamo šta je radio. Evo, može se svako od nas iz Islamske zajednice diskretno testirati. Neka pokuša sam sebi, kao na pitanje šta je to džamija, odgovoriti na pitanje šta je to radio. Odmah ćemo uvidjeti da nam je na pitanje šta je to džamija mnogo lakše odgovoriti. Kod radija smo u nedoumici: Je li to zgrada i tehnika i ljudi ili je to radiopredajnik, ili frekvencija ili sve to zajedno? I šta je to radiofrekvencija koju sada ima Islamska zajednica? Je li to neka materijalna činjenica ili duhovna stvarnost? Spada li frekvencija u alemuš-šehadeh ili u alemu'l-gajb? Kakav je stav šerijatskog prava u pogledu vlasničkih odnosa i raspodjele frekvencija? Kolika je vrijednost radiofrekvencije koju ima Islamska zajednica? Šta je Radio *BIR*: organ, institucija, ustanova, firma?

Drugo, je li Islamska zajednica odgovorno pokrenula Radio *BIR*? A to prije svega znači je li provela temeljitu konceptualnu, proceduralnu, oraganizacijsku, tehničku i finasijsku elaboraciju rada i djelovanja Radija *BIR*? Prema onome što je meni poznato i prema onome što radio kao medij znači, pretpostavlja i pruža, Islamska zajednica, odnosno Rijaset i Sabor to nisu učinili. Jer, da jesu, Radio *BIR* bi bio institucija, imao bi osnivačke akte na najvišem zakonodavnom nivou Islamske zajednice, imao bi u dopisničku mrežu uključene imame sa područja svih medžlisa, imao bi javne natječaje, definirane odnose radija i drugih ustanova i organa, imao bi osigurane finasijske izvore, imao bi na najvišem nivou utvrđenu programsku koncepciju. Imao bi imame na terenu čija bi obaveza bila izvještavanje za radio, hatibi bi najavljivali određene emisije s hutbe.

Treće, mi kao da nismo svjesni kakve mogućnosti pruža radio. Mi u našem odnosu prema Radiju *BIR* ne polazimo od toga da je to medij u kojem s minimalnim pretpostavkama možemo komunicirati (direktno i uživo) i to svakodnevno s najmanje 100.000 osoba. Funkcionalna vrijednost takvog radija na takvom parametru slušanosti može se izračunati i tako što se to

uspoređi s auditorijem jedne džamije. Ako u jednoj džamiji imama, hatiba, predavača sluša 100 ljudi, to znači da radio u funkcionalnom smislu vrijedi koliko 100 džamija. I još više ako se uzme u obzir da s radijem ljudima dolazimo na noge, u njihove domove, i da smo s njima od jutra do navečer. Samo kao primjer: Hoće li i dalje Udruženje ilmije svoju tribinu organizirati u amfiteatru Gazi Husrev-begove medrese za stotinjak ljudi najviše ili će svoje goste predavače ugostiti na Radiju *BIR*, gdje će na tribini biti prisutno recimo 50.000 slušalaca, također s mogućnošću da postavljaju pitanja i razgovaraju s gostom tribine? To kako smo mi i koliko smo zaostali, kako postupamo i kako ćemo, sve su prilike, još dugo, Bog zna do kad, postupati, kako se odnosimo prema Radiju Islamske zajednice ravno je tome da, naprimjer, hadž organiziramo tako da ljudi putuju s konjima i lađama dok nebo paraju avioni.

I, četvrto, kome se obraćamo putem Radija *BIR*? Ako su to samo naše džematlije iz džamija, s mevluda i tevhida, nane i djedovi, ako slušamo samo ilahije (koje više znaju i vrapci na grani), ako slušamo samo stare sevdalinke, ako nam se čitaju beskrajno dugo različita vjerska štiva, onda to ne vodi ničemu, onda nas neće slušati niko, baš kao što nas ne bi uglavnom niko slušao kad bismo, naprimjer, petkom kao sastavni i obavezni dio džume proučili samo hutbu na arapskom, a džematlije obavijestili da poslije završenog džuma namaza mogu (ali ne moraju) slušati hutbu/naš govor na našem jeziku. Ako se ne znamo obraćati i drugima, onim slušaocima koji predstavljaju ogromnu većinu muslimana u BiH, mladima, najširoj vjerničkoj, ali i bh. javnosti, ako se ne znamo obraćati drugima, ako ne znamo razgovarati, ako nemamo sluha za razgovor, ako nismo muzikalni za ovu vrstu medija, onda nam radio i ne treba.

RADIO "BIR"

Remzija PITIĆ

Sabor Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, svojom odlukom broj 4,149/06., osnovao je Radio-televiziju *BIR*. Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini je usvojio Studiju izvodljivosti RTVIZ *BIR* na svojoj sjednici od 31. januara 2007. godine, a koja se odnosila na realizaciju projekta Radija *BIR*, ne i televizije. Regulatorna agencija za komunikacije dodijelila je, 30. aprila 2007. godine, osam frekvencija, a 2. novembra 2007. godine izdala je dozvolu

RTVIZ *BIR* za emitiranje radijskog programa.

Radio *BIR* je program počeo emitirati 1. muharrema 1429. h. godine, odnosno 10. januara 2008. godine, eksperimentalno, a 11. februara počelo je emitiranje programa od 7 do 15 sati. Tražili smo neki značajan datum muslimanskoga kalendara i u tom traganju *ukazao* nam se prvi dan prvog mjeseca hidžretske godine te smo ga izabrali za početak emitiranja programa. Dana 21. aprila 2008. godine

Radio *BIR* je počeo emitirati program od 7 do 19 sati. Program se emitira na sljedećim frekvencijama: Sarajevo 96,5; Bužim 98,1; Stolac 88,7; Fojnica 90,7; Zenica 87,7; Tuzla 95,4, Foča 101,7. Radio *BIR* je instalirao svoju opremu i u Višegradu, ali do datuma pisanja ovog teksta nismo u mogućnosti emitirati signal sa lokacije Mirilovići, jer čekamo naloge *RAK-a*. Od 1. septembra 2008. godine, program emitiramo od 4 do 20 sati. Cilj nam je bio da u ramazanu ponudi-

mo našim slušaocima sadržaje prikladne mjesecu ramazanu. Naši planovi podrazumijevali su cjelodnevni program tokom ramazana, ali smo, zbog objektivnih okolnosti, morali reducirati program na 16 sati. Od 20. augusta 2008. godine program Radija *BIR* dostupan je i putem interneta na stranici www.bir.ba. Time smo u kratkom vremenskom periodu postigli tri važna cilja:

- uspjeli smo realizirati program predviđen studijom izvodljivosti, program koji ima dostojanstvo i kvalitet;
- signalom Radija *BIR* pokrivalo blizu 1,500.000 stanovnika u Bosni i Hercegovini;
- od 20. augusta 2008. godine program Radija *BIR* dostupan je i putem interneta, čime smo omogućili slušanje našeg programa velikom broju ljudi u Bosni i Hercegovini koji nas ne mogu pratiti putem zemaljske mreže te našim ljudima širom svijeta.

Radio *BIR* je po svom poslanju jedno od najefikasnijih sredstava za realizaciju misije Islamske zajednice, a po programskoj orijentaciji vrlo zahtjevna stanica. Misijski karakter Radija *BIR* odredio je i njegovu programsku orijentaciju u cijelosti. Slijedom toga, treba posmatrati i status Radija *BIR* unutar Islamske zajednice i u tom kontekstu posmatrati i procijeniti mogućnost borbe za marketingški kolač na zgu-

snutom radiofrekventnom bosanskom nebu. Prema dozvoli koju smo dobili, Radio *BIR* u svojoj programskoj shemi treba imati:

- a) 35% vjerskog programa,
- b) 20% obrazovnog programa,
- c) 15% muzičko-zabavnog programa,
- d) 10% informativno-političkog programa,,
- e) 10% marketing-programa,
- f) 5% dječijeg i
- g) 5% sportskog programa.

Da bi ovako zahtjevna programska struktura bila realizirana potrebno je i mnogo ljudi i mnogo znanja. Danas Radio *BIR* ima 11 zaposlenih, i to je neki kritični minimum za ovaj kapacitet programa.

Programska koncepcija se temelji na afirmaciji, njegovanju i čuvanju vjerskih, tradicijskih i civilizacijskih tekovina bosanskohercegovačkog društva. Radio *BIR* služi Zajednici, razvija pozitivne, općekorisne vrijednosti, afirmira učinjeno dobro svakog pojedinca i grupe ljudi u ovoj zemlji, razvija dijalog i interreligijsku saradnju. Posebna pažnja pridaje se čuvanju kulturnih i tradicijskih vrijednosti našeg naroda kroz odabranu muziku i programske sadržaje koji afirmiraju najbolje i najljepše

što su nam naši preci ostavili u nasljeđe. Radio *BIR* prati aktivnosti Islamske zajednice, afirmira njen rad i štiti ugled Zajednice.

Tokom ove godine posebnu pažnju posvećujemo predstavljanju povratničkih džemata, životu i problemima sa kojima se povratnici suočavaju, doprinoseći time realizaciji Deklaracije Sabora Islamske zajednice koja poziva na pomoć i podršku povratnicima. U konkurenciji velikog broja stanica, mi smo jedinstveni po ovakvome programskom opredjeljenju.

Radio *BIR* sa svojom mladom ekipom želi doprinijeti gradnji pozitivne atmosfere i zdravoga ambijenta razvijajući kod naših ljudi nadu u bolje sutra i budući ono najljepše što je duboko skriveno u duši našega čovjeka. Mi hoćemo biti primjer da medij može biti od koristi zajednici i društvu, a što je osnovna zadaća javnih servisa u demokratskim društvima.

Ne zavisi samo od nas hoćemo li uspjeti na tom putu. Ipak, sve zasluge i krivice ići će, prije ili kasnije, na naš račun. Ljudi sa kojima smo uspjeli uraditi veliki posao u proteklom periodu veliko su bogatstvo cijele Zajednice, a Radio novi servis naših muslimana, kojima smo na dohvata ruke svakog trenutka.

GREŠKA U KORACIMA

Zehra ALISPAHIĆ

Bošnjacima, u najširem značenju riječi, a posebno muslimanima, vjernicima, treba *njihov* radio, kao što im treba i *njihova* televizija. Njima treba radio koji će biti jedinstven i prepoznatljiv po specifičnom artikuliranju i predstavljanju nekih ključnih stavova i razmišljanja. A takav radio, bude li ozbiljno shvaćen, može u perspektivi biti najslušanija i najatraktivnija radiostanica u širem regionu. Bošnjacima trebaju i novi, moderni i dinamični printani mediji koji i po svom sadržaju i vanjštini upućuju na najnovije svjetske trendove. Tačnije, i jedno i drugo, trebaju nam već odavno. Međutim, u određenim društveno-historijskim okolnostima, kako to s muslimanima obično biva kad se donose važne odluke i prave historijski potezi, preči su bili neki sitni, pakosni i lični interesi i sujete od općih i, eto, mi smo i dalje prinuđeni slušati i gledati, ali i čitati ono što nam drugi serviraju od prigode do prigode. Najbolji primjer za to je ramazanski program koji smo u proteklim mubarek danima po identičnom scenariju mogli gledati na najgledanijim TV-kanalima. Bez jasnog koncepta, bez elementarnog znanja o porukama ramazana, ovaj sveti mjesec je većina nadobudnih

novinara i voditelja pretvorila u paradu zemaljskog, materijalnog i teferičkog, realiziranog kitnjastim soframa oko kojih su uredno sjedili pozvani gosti, koji su uglavnom ostajali bez riječi. Jer, mi živimo u vremenu kad su i radio i televizija postali svojevrsni *mimber*. Paradoksalno je, ali i tačno da sa porastom vjerskih sloboda u društvu opada broj posjetilaca džamijama. Samim tim, smanjuje se mogućnost slušanja i pamćenja poruka sa mimbera. S druge strane, veliki broj onih koji povremeno ili nikako ne odlaze u džamiju s mnogo interesiranja radije prima iste te poruke i informacije putem radio i TV-prijemnika. Kad je uvaženi mr. Nedžad Grabus, kao sabornik 2005. godine, uspio isprovocirati diskusiju na jednoj saborskoj sjednici o medijskoj prezentaciji islama i aktivnosti Islamske zajednice u BiH, onda je dobio zaduženje da sa timom koji on odabere (r. Besim Čanić, Remzija Pitić, Zehra Alispahić, op.a.) istraži, analizira i ponudi moguća rješenja za poboljšanje medijskih aktivnosti Islamske zajednice. Istraživanja su provedena u sferi elektronskih i printanih medija, ali i putem ankete među glavnim imama Islamske zajednice u BiH i s predsjednicima okružnih od-

bora Udruženja Ilmije u BiH (81 ispitanik). Drugu anketu provela je agencija *Prism Research* (1.000 ispitanika). Kao odgovor na pitanje šta bi Islamska zajednica morala uraditi na medijskom planu, 45% imama i predstavnika Ilmije odgovorilo je da bi morala osnovati vlastiti elektronski medij. Na pitanje agencije *Prism Research* bi li Islamska zajednica u BiH trebala imati vlastiti radio i TV-program, 43,9% od 1.000 ispitanika bošnjačke nacionalnosti odgovorilo je pozitivno. Vođena ovim odgovorima, ali i brojnim drugim egzaktnim podacima koje je ovaj izvještaj ponudio, Komisija za medije je još 2005. godine, između ostalog, zaključila i predložila Saboru Islamske zajednice da je neophodno formirati medijski centar Islamske zajednice u BiH koji će medijski pratiti aktivnosti Islamske zajednice u cijeloj BiH. Medijski centar je, na prijedlog Komisije za medije, trebao imati slijedeće odjele: informativna agencija MINA, printani mediji Islamske zajednice, audiovizuelni studio, elektronska komunikacija, web-stranica Islamske zajednice i press. Komisija je predložila da, u okviru audiovizuelnog studija, u najkraće vrijeme bude osnovan studio za proizvodnju radijskog i

TV-programa, kao i edukativnih sadržaja za ustanove i institucije Islamske zajednice. Kao dugoročni cilj, istakao je ovaj tim, u periodu koji nije kraći od pet godina, taj studio bi bio transformiran u radiostanicu Islamske zajednice, koja bi svojim signalom pokrivala područje BiH, a putem interneta cijeli svijet. Tada je sugerirano da je realizaciju prijedloga moguće izvršiti kupovinom neke postojeće radiostanice koja ima svoje frekvencije ili traženjem dozvole od RAK-a za pokretanje dobijanja dozvole za osnivanje vlastitoga radija. Bilo je i drugih preporuka u vezi sa radom ovoga studija, a one su se bazirale na vlastitoj produkciji programa i njegovoj distribuciji radijskim i TV-kućama širom BiH. I ovdje se dogodila *greška u koracima*. Spomenuti studio, koji je trebao biti prethodnica, okosnica i logistička podrška radiju Islamske zajednice, nikad nije uspostavljen, niti je nešto uradio. Ovaj studio ne samo da je u dugom periodu mogao osigurati dobar dio vlastite programske produkcije, koja je mogla biti i dobar izvor prihoda prodajom vlastitog programa drugim radio i TV-kućama, ali i pomoći njihovoj ispravnoj orijentaciji i profiliranju u prezentiranju vjerskih sadržaja, istovremeno je trebao biti poligon za novinarske treninge i radionice plejade mladih ljudi koji bi se, pripremajući ove sadržaje, učili novinarskim vještinama. Nije se dogodilo ništa od toga. Kao što je to već poznato, obrnutim redoslijedom, Sabor je

u januaru 2007. godine donio odluku o osnivanju radija i TV Islamske zajednice, a u aprilu iste godine usvojena je i studija izvodljivosti. Ova studija, ako se dobro pročita, odredila je misiju, viziju i strategiju radija Islamske zajednice te njegove programske ciljeve. Uslijedilo je dobijanje značajnih frekvencija koje su mogle pokriti potencijal od 1,5 miliona slušalaca. Radio je dobio i atraktivni prostor u staroj zgradi Rijasetu na Skenderiji. Reklo bi se, prostorno i tehnički sve je bilo dovedeno do perfekcije za historijski početak emitiranja programa, što se dogodilo početkom ove hidžretske godine. Međutim, *greška u koracima* načinjena u početku, već s prvim emitiranim priložima, s prvim vijestima, s prvim muzičkim numerama, dala je svoje rezultate. Neizdiferencirana i neisprofilirana programska koncepcija, nepostojanje glavnog i odgovornog urednika i urednika programa, mlada i neiskusna novinarska ekipa, sa nikakvim ili sa skromnim novinarskim i radijskim iskustvom, od kojih je većina prvi put sjela za mikrofon i ušla studio, a da ne govorimo o umijeću pravljenja i montaže priloga, jest obećavala mnogo, ali je za to mnogo trebalo vrijeme i morali su se otrpiti brojni propusti i greške, koji, jednostavno, uz profil ovoga radija, nisu bili dopustivi. Kažem to zato što oni odgovorni u startu nisu ozbiljno razmišljali o ovom projektu i nisu ga ozbiljno shvatali. Ako se išlo po receptu *da probamo, pa ćemo vidjeti*, onda je ovakvo

stanje imalo smisla. Jer, nije nam prvi put da počemo nešto i da to nešto nema svoj vijek trajanja. Međutim, ima ljudi koji o medijima, a o radiju posebno, razmišljaju znatno drukčije i ozbiljnije. Ima onih koji znaju šta su to mediji. Ili, tačnije, Islamska zajednica u BiH, pa i u širem regionu, ima stručnjake koji su u ovoj fazi mogli i morali dati svoj doprinos u profiliranju i zdravijem startu ovoga radija. Trebalo ih je pitati, angažirati, trebalo je koristiti njihova bogata iskustva. A mnogo je onih koji su kroz svoj novinarski posao sijali sjeme i utirali put ideji koja bi trebala biti ostvarena u ovakvom radiju.

Bošnjaci znaju slušati radio. Radio Bošnjacima treba. Bošnjacima treba radio koji će biti drukčiji od drugih po svojoj misiji, viziji i strategiji. Ali se moramo učiti, ako to do sada nismo znali, identificirati se sa pojavama, institucijama i projektima koji su nam važni. Oni neće opstati na energiji i entuzijazmu pojedinaca, kako je to uobičajeno u našim krugovima. Radio Islamske zajednice je projekt iza koga mora stati Islamska zajednica u punom značenju te riječi, materijalno, finansijski, kadrovski. Radio Islamske zajednice moraju voditi najbolji, a rad na ovom radiju u perspektivi treba predstavljati privilegiju svakog novinara čiji se potencijali moraju odgajati i tražiti u mекtebima, medresma i na islamskim fakultetima, ali i na drugim fakultetima sa humanističkim i društvenim usmjerenjem.

MUSLIMANI I MEDIJI

Fahira FEJZIĆ - ČENGIĆ

S onu stranu cinizma, a s ovu stranu razuma, kad je u pitanju tema *Radio Islamske zajednice*, kazat ću da je radio medij koji je posve kompatibilan islamskom vjerezakonu, izvan je dilema o avretu, izvan dilema o šutnji-govoru, ali i izvan dilema nečinjenje-djelanje. Ili, čak još jednostavnije, radio kao massmedij je najprirodniji islamskoj kulturi, islamskoj civilizaciji i muslimanima kao pripadnicima izgovorene knjige, Kur'ana. Na radiju se govori i radio se sluša. A u glagolima *govoriti* i *slušati* zapravo je smještena sva filozofija insana kao ihsana i imana.

Pjesnik će reći: Uvijek imamo o čemu šutiti iliti što slušati, uši napregnuti, u pogon staviti... Vjera će nam također reći: Uvijek trebamo dobro i umno govoriti (dobre stvari govoriti i činiti).

A radio će reći: Ja sam medij govora (zvukova, muzike, medij za oglašavanje Božijih stvorenja, Božijih znakova, medij pustinja i prašume, medij kamenja i medij neba, medij ze-

mlje i medij tišine...) i medij koji se sluša; ne čita i ne gleda, već sluša!

Doslovno i malo surovo, konstatirat ću da je Islamska zajednica neodgovorno pristupila poslu pokretanja svog prvog elektronskog medija, tj. radija, tj. Radija *BIR*. Po uvodniku Dževada Hodžića, pošto je on o tim pitanjima obavješteniji od mene, vidim da su zakazali i Rijaset, i Sabor i medžlisi. Ništa neobično. Pa, muslimani diljem svijeta uopće ne znaju s medijima. Treba li to ikome dokazivati?

Ono što je novo u ovom smislu i što, evo, hoću kazati jesu dva primjera iz povijesti radija. Dva zanimljiva primjera. Prvi podsjeća da je Adolf Hitler, u državno-političkom smislu, ponajbolje koristio medij radija u svojim brojnim obraćanjima (uspavanoj) njemačkoj javnosti, dok je ostatak Evrope bio nesklon ovome mediju ili jedva čuo za njegov. Tridesetih godina iskoristio je radio do neslućenih mogućnosti, pridobio glasače, javno mišljenje

i javnost za sebe i svoje ciljeve, napravio posao u korist rata koji će započeti prije nego su se ostale velesile, a prije svih Britanija, dosjetile *šta bi*. Vrijednosno se može diskutirati *šta bi bilo kad bi bilo*, ali u povijest se naknadno ne može intervenirati. Tako je bilo i tačka.

Drugi primjer podsjeća da je francuski predsjednik Charles de Gaul također znao s radijem više od ostalih svojih savremenika. Naime, svaki njegov vod, pa ponegdje i svaki vojnik, imao je radioprijemnik u vojnoj opremi, i on se njima iz Pariza direktno obraćao dok su ležali po pustinjama Afrike, u zamišljenim i realnim (kako kad) osvajanjima Alžira.

Danas je u Sarajevu prevaziđena svaka rasprava *pro et contra* Radija *BIR*. Za Radio *BIR* svakako, ali za najbolji, najprofesionalniji i najčujniji, najmuzikalniji, najslušaniji, najkorektniji i naljepši Radio *BIR* treba glasati svaki musliman, Bošnjak, Bosanac, rijasetovac, saborac, i sve njihove ženske inačice koje im pripadaju.

KOMUNIKACIJE

Mirsad TUKIĆ

Čovjek je uvijek želio komunicirati i ta njegova želja ni do dana današnjeg nije veća, iako je mnogi žele prikazati kao nešto novo-novije u odnosu na iskonsko-davnašnje. Jedino su se usavršila sredstva komunikacije, ali ne i sama komunikacija. Tako, naprimjer, danas ovaj novi tzv. kibernetički pristup zadanim ovovremenskim sredstvima sveo je komunikaciju na samu sebe, stvarajući tzv. mreže, tj. network, koje su, ustvari, komunikacije samih komunikacija.

Prvobitna komunikacija kao ljudska sposobnost razvija se u činu, djelovanju, tj. radu na kamenu i u kamenu, zatim auditivnom, odnosno akustičkom vibracijom materijala sa vokalnim vibracijama koje su kultivirane, pretvarajući te vibracije i kamene tragove u simbole, odnosno znakove.

To je ta prvobitna komunikacija određene ljudske grupe koja se međusobno bolje upoznavajući održavala razmjenjujući svoje spoznaje u odnosu na prirodu i svoju okolinu.

Ovim, doduše, primitivnim, ali prvobitnim komunikacijskim sredstvima, čovjek kao misaono biće želio se odvojiti od tog i takvog atavističkog pristupa okolini, pa je počeo izrađivati sredstva komuni-

kacije (bubnjeve, udaraljke, kamene, drvene, koštane itd.). Potom je oblikovao trske u koje je puhao (Aboridžani), zatezao kože, odnosno dlaku životinja da bi došao do sredstava kojima može prenijeti poruku na daljinu.

Od tog davnašnjeg doba, pa sve do danas ostala je ta prvobitna čovjekova želja da nekome nešto obznani, razmijeni i čuje od drugoga.

Verbalna komunikacija kao savršenstvo ljudske postojanosti nešto je što je čovjeku dano kao plemenito sredstvo kojim treba obogatiti sebe kao jedinku te, kao takav, i okolinu sa kojom komunicira, a koja ga tom komunikacijom čini duhovno sadržajnijim, a ponekad i emotivno bogatijim.

Kad ovo spominjemo, treba imati na umu da je sadržaj komunikacije, ustvari, bit komunikacije, a ne komunikacija radi komunikacije (što je danas, nažalost, slučaj).

Pretjeranom upotrebom komunikacijskih-kibernetičkih sredstava postajemo ovisni o komunikaciji kao takvoj, a ne i o sadržajnosti koja je ponekada nusprodukt komunikacije radi komunikacije.

Ako sve ovo uzmemo u obzir, klasično pitanje koje čovjek sebi postavlja, treba li mu nešto

ili ne treba, pitanje je konzumentskog, odnosno akceptorskog karaktera i neće nam dati valjane odgovore zato što je čovjek kako misaono biće isto tako i, pomalo ponekad, istovremeno aboriginalno biće.

U ovom kontekstu treba razmišljati o tome da nam komunikacija treba isto kao što nam treba i zrak, a na nama je da tu komunikaciju učinimo novom, svježom, kao što volimo svjež zrak.

Posmatrajući eter kao zrak, možemo ga osvježiti svojim pristupom komunikaciji na prepoznatljiv način putem sadržaja koji će komunikaciju učiniti uvijek svježom i ugodnom (slično vjetrovima koji lahore).

Sve ovo prethodno izneseno predstavlja moj mali doprinos promišljanju pitanja treba li jednoj zajednici radio kao komunikacijsko sredstvo.

Odgovorio bih: Naravno da treba, isto kao što treba svjež zrak, a ne ponekad, nego stalno i uvijek da lahori, osvježava.

Stoga je Radio *BIR* lahor koji će komunikaciju ispuniti, nadam se, sadržajem koji je svjež, ne na trenutke, nego u cjelini.

Svoju poziciju u eteru, toj *ruži vjetrova*, pridodan je još jedan iskonski svjež vjetar koji zrači. To je Radio *Bir*.

Zato, budimo *Bir*.

POZICIJA RADIJA "BIR"

Hasan EMINOVIĆ

Pozicija Radija *BIR* unutar organizacione sheme Islamske zajednice zapravo nije ništa drukčija u odnosu na druge institucije, organe i službe krovne organizacije muslimana u BiH. Jedina razlika u odnosu na druge je u tome što je Radio *BIR* nov, tek počinje s radom, angažmanom i zauzimanjem pozicije u kulturi Bošnjaka.

U prvom čitanju predlagачa ove teme *Šta nama dođe Radio BIR*, razumijem da je nespretno postavljen prostor za široku teoretizaciju, rasprave i usaglašavanje stavova, što u osnovi znači gašenje medija Islamske zajednice. Neka mi bude dozvoljeno da u ovom kratkom osvrtu budem *ličan* i da prenesem lična iskustva u radu u medijima Islamske zajednice i drugim medijima svih obilika, od lokalnog do državnog nivoa (ako se to uopće može nazvati ličnim stavom, jer se ničim i nikad nisam okoristio takvim radom, izuzmemo li osnovnu plaću i predviđene, uglavnom minimalne honorare, što, u poređenju sa drugim službama IZ, znači duplo više posla i odgovornosti i duplo manje novca). Naime, već 13 godina sam urednik vjerskog edukativnog programa Radija *Stari most* u Mostaru. Do sada sam reali-

zirao više od 2.000 ramazanskih emsija, više od 15.000 drugih emisija i više od 25.000 priloga, vijesti, izvještaja itd. Iz ove pozicije preuzeo sam i dopisništvo *Preporoda* u Mostaru, agencijske poslove u odnosu na druge elektronske i printane medije, kao i još neke druge slične poslove.

Iz moje percepcije, za Radio *BIR* bilo bi najopsanije da se o ovom mediju koji je tek u razvoju naširoko raspravlja i teortizira. Prema mom čvrstom ubjeđenju, unutar Islamske zajednice ogromna većina zaposlenih nema jasno izgrađen stav o tome šta je zapravo medij, šta je vijest i šta bi ona trebala biti. I u dosadašnjem radu Radija *BIR* napravljeno je nekoliko krupnih pogrešaka u smislu da su o konceptu, strategiji i obliku ovog medija raspravljali potpuno nekompetentni ljudi. Nekima od njih sam to i otvoreno rekao, kao što jasno i nedvosmisleno hoću reći da ni sam predlagач *Muallimove* teme nije imao to u vidu dok je pisao svoj inicijativni tekst.

Nijedan medij na svijetu, pa ni ovaj Islamske zajednice nije nikakvo izmišljanje tople vode. Jasno je precizirana pozicija i status medija unutar društveno-socioloških nauka,

također je jasno precizirana pozicija medija i unutar islamskog učenja. Dakle, medij je samo medij i ništa više. U slučaju Radija *BIR*, medij članstva, organa, službi i institucija Islamske zajednice, koja, opet, ima specifičan položaj unutar bosanskohercegovačkog društva.

S aspekta tekućih demokratskih normi, uz ostale medije Islamske zajednice, Radio *BIR* mora zauzeti poziciju transparentnog informiranja o poslovima i aktivnostima, pa i naučnim kretanjima u Bosni i Hercegovini na način da informira članstvo, donatore, obveznike zekata, muslimane koji dobrovoljnim prilozima finansiraju rad Islamske zajednice o utrošenom novcu tako da muslimani BiH imaju jasnu potvrdu da ulažu u dobre i hajirli poslove. Naravno, ne kroz finansijske izvještaje, već izvještaje o radu, dostignućima, predstavljanjem aktivnosti, projekata, insitucija. Otuda se neshvatljivim čini da najugledniji alimi Islamske zajednice odbijaju sudjelovanje u emisijama Radija *BIR*. Uza svo njihovo uvažavanje kao osoba i njih kao intelektualaca (a stvarno ih cijenim), ni oni, kao ni bilo koji hodža u najmanjem džematu, prije svega

kao ljudi koji svoju egzistenciju ostvaruju preko finansijskog sistema Islamske zajednice, nemaju ni ljudsko, ni šerijatsko pravo odbiti sudjelovanje (ne baš uvijek i ne svaki dan), a potom i kao javne ličnosti. Iskustvo me naučilo da medij ni ukom slučaju ne smije ostati pod isključivom nadležnosti svih organa, institucija i svih pojedinaca, već pod ingerencijom određene skupine ljudi, definiranih tijela, koja su upoznata sa svim segmentima rada medija. U tom, smisli navest ću primjer da moj rad na Radiju *Stari most* ocjenjuje imam čiju aktivnost nisam medijski propratio, jer se ona kosila sa stavom fetve-i emina. Smatrao sam da publiciranje takve vijesti ima više štete nego koristi. Ali, pokazalo se kasnije, za vrednovanje mog rada samo štetu.

Prema prijedlogu glavnog urednika *Muallima*, izvještači na Radiju *BIR* mogu ili bi trebali biti i sami imami, što se u osnovi kosi sa profesionalnim standardima i kodeksima. Naprotiv, ovakva inicijativa je u osnovi pogrešna i neprimjerna osnovnom medijskom zahtjevu, tj. objektivnosti. Ona, zapravo, otvara mogućnost da se preko deklamativnih retoričnih izričaja prekrije rad ili nerad same suštine imamskog poziva.

Ukoliko imam dobro radi svoj posao, mediji ili novinari će to prepoznati i izvijestiti u obimu koji to sam događaj zavređuje. Poznata je činjenica da danas imamo dosta dobre islamske literature prevedene na bosnanski jezik. Znanje o velikom

Gazaliju i njegovim iskustvima, ako imam ostaje samo na njima, zapravo je iskrivljavanje istine. Nije mi poznato da je ikoli imam u posljednjih pedeset godina proveo ni 40 dana u halvetu, a kamoli dvije na munari. Otuda citiranje i lamentiranje Gazalijeve spoznaje ili bilo kojeg drugog velikana dođe kao prevara slušateljstva. Lično se ospem kad su vazovi, hutbe, predavanja prepuni *Gazalija*, a prazni predavača, hatiba. Radije napustim takav skup.

U pogledu odnosa prema medijima evidentno je da je naš, pa i najobrazovaniji kadar unutar Islamske zajednice neobaviješten o tome šta je to medij i šta može biti slušljiva vijest. Objava je završena, Poslanik nije među nama. Niko od nas nije ni meleak, pa da mu Bog spušta ajete, niti ashab, pa da samo citira Poslanika, mi ipak živimo u vremenskoj, geografskoj, mentalnoj, intelektualnoj i društveno-političkoj distanci u odnosu na to vrijeme. Stoga je povijest a ne vijest citiranje ajeta, hadisa i mišljenja klasične islamske uleme. Događalo mi se da snimim predavanje dugo i po 45 minuta, a da, zapravo, nemam ni poluinformaciju, jer predavač nije govorio okupljenim o njihovim problemima već o povijesnim činjenicama, što nije interesantno nijednom, pa ni mediju Islamske zajednice.

Islamska zajednica ima, zapravo, drugu vrstu problema. Događaji koje organiziramo, pogotovo mevlude i džamij-ska predavanja, nemaju osnovnu medijsku težinu. Nemaju

aktivnu društvenu percepciju, statistiku niti jasno preciziran cilj (osim što predavač ostavlja dojam da je načitan i naučno informiran). Zamislite, objavljivanje Kur'ana trajalo je 23 godine, a na predavanjima često čujemo i po 20 ajeta u samo pola sata, bezbeli ajeta koji ne oslikavaju stanje duha, niti društveno-kulturološke aktivnosti određeneog javnog mišljenja. Istini za volju, i nikako drukčije, ističem zahvalnost prema obraćanjima mostarskog muftije, iz čijih nastupa je, naprosto, moguće izdvojiti i po nekoliko vijesti koje nisu interesantne samo Islamskoj zajednici, već i široj društvenoj. Muftija Smajkić u svojim obraćanjima rijetko citira više od jednog ajeta i jednog hadisa, kao potvrdu vlastitog iskustva i promišljanja. S druge strane, unutar Islamske zajednice postoje ljudi koji nisu kadri procijeniti važnost, niti poziciju događaja koji organiziraju. Eto, posljednih dana mi se dogodio paradoks da je jedan od uglednika Islamske zajednice u Hercegovini smatrao shodnim pozvati dopisnika *Avaza* na događaj, a zaobići mene kao dopisnika *BIR-a*, *Preporoda* i urednika Radija *Stari most*, premda smo sjedili skupa. Ispostavilo se da *Avazu* uopće nije važna ta vijest, jer ne prelazi organizacionu shemu Islamske zajednice. Naravno, vijest o tom događaju, vrlo važnom za Islamsku zajednicu, nigdje nije objavljena.

Postoji veoma mnogo ljudi koji preko medijskih istupa žele pridobiti pažnju javnosti

bez obzira na kvalitet i obim posla koji rade. Također, postoje i događaji koji nisu na nivou ili su samo subjektivno mišljenje imama. Svaki pokušaj da se taj događaj koliko-toliko objektivizira unosi im dodatni konflikt, jer svu moć u upravnim organima Islamske zajednice imaju upravo oni, pečate, novac, odluke.

BIR mora zadovoljiti osnovni kriterij objektivnosti. Kako? Nisam siguran da postoji volja i model da ga dobije od nalezljivih tijela Islamske zajednice. Kad je riječ o medijima uopće unutar Islamske zajednice, našom zaslugom, isključivo našom, ovo područje ostalo je nedefinirano. U samoj definiciji medija jasno je precizirano da je medij nezavisan, a u praksi se zna da ne postoji nezavisan medij.

Poziciju Radija *BIR*, ustalom kao i svakog drugog medija, treba tražiti u upravo rečenom stavu. Nezavisan od svih, zavisian od odrđenog tijela koje, prije svega, poznaje važeće procese i kodekse, koje zna odrediti ciljeve medija, kako one svakodnevnne, tako i one dugoročne. Stoga, bila bi velika greška ako bi Radio *BIR* bio potpuno nezavisan (dakle, i finansijski) od najviših organa Islamske zajednice. Nema medija koji se može finansirati isključivo od reklame i proizvodnje programa. U BiH je to iluzija. Dakle, i *BIR* mora

koristiti dio javnih sredstava iz budžeta Rijasetu i u toj mjeri programski i shematski biti zavisian od Rijasetu.

Kad je riječ o programskoj shemi Radija *BIR*, mislim da je to stvar ukusa. Treba imati na umu da Radio *BIR* emitira program tek pola godine, da nema baš sretno riješenu kadrovsku strukturu na način da zaposleni imaju dovoljno stručnog znanja o medijskim standardima i kodeksima, ali ne i o strukturi Islamske zajednice. Uostalom, programske sheme se ionako mijenjaju makar jednom godišnje.

Dakle, da zaključim, Islamska zajednica mora naći načina da educira zaposlene o tome kako neki događaj može postati vijest, treba iznaći sredstva da novinari *BIR-a* mogu prisustvovati tim događajima, treba naći načina da vršioци javnih funkcija decidirano i nedvosmisleno komentiraju aktuelne događaje, dosljedno, odgovorno, kratko i sadržajno (događaje po ostalim medijima komentiraju *djeca*, zašto to ne bi činili visokoobrazovani kadrovi Islamske zajednice). Uloga uleme i jest upravo to, ne da pripovijeda povijesne događaje, već da osudi ili pohvali aktuelna događanja. Na taj način bismo zasigurno dobili simpatije šireg slušateljstva. Zamislite da akademik Karić, kratko, u 20 rečenica, komentira podatak da se, reci-

mo, u Mostaru dnevno proda oko 30.000 litara piva, itd...

Službenici Islamske zajednice moraju se osloboditi predrasuda tipa obezvrjeđivanja medija zato što ne pišu o njima i njihovim željama.

Imao sam priliku slušati kako *Preporod* ne valja ništa i u njemu nema aktuelnih događaja. U istom tom broju *Preporoda* objavljena je vijest kako je na povratnike i njihovu džamiju bačena bomba. Ovaj slučaj, jer je stvarno slučaj, napominjem zbog općepoznate činjenice da muslimanu kao pripadniku ummeta nije dozvoljena ravnodušnost, da mu bude svejedno što je nečije pravo ugroženo ili oduzeto. Stoga, takve službenike treba, jasno i nedvosmisleno, potpuno udaljiti od mogućnosti odlučivanja. Jer, takvi kakvi su, nikad neće zadobiti sebi umišljenu svetost.

I, na kraju da zaključim, o Radiju *BIR* sudove trebaju donositi ljudi koji imaju iskustvo, poznaju tematiku, imaju elementarnu ljudsku i vjersku odgovornost, ne samo lijepo mišljenje o sebi.

Mislim da ova tema nije trebala biti toliko javna. Ali, kad već jest i kad su već o njoj donijeli stavove i pozvani i nepozvani, s dovom dragom Bogu da opet zbog izraženog mišljenja ne budem *osuđen*, stavljam se na raspolaganje uredništvu Radija *BIR*.

U PRILOG RASPRAVI IZ PROŠLOG BROJA
"KADROVSKA POLITIKA I OBRAZOVNI SISTEM
ISLAMSKJE ZAJEDNICE"

OBRAZOVANJE, ŠKOLSTVO, NAUKA I CIVILIZACIJA

Četri glavne parole Orwelove 1985. glase: Rat je mir, ropstvo je sloboda, neznanje je moć i savladao sam sebe i zavolio sam velikog brata. "Dok se u okviru pervertirane svijesti na sadržajima laž, propagande i ideologije putem revizije historije rat ne prihvati kao mir, ropstvo kao sloboda, i neznanje kao moć nije uopće moguće da čovjek savlada sebe tako što će zavoljeti "velikog brata". Svako neznanje je opako i opasno ali sistemsko, organizovano, društveno plansko i pod krovom države promicano neznanje, koje umjesto sticanja znanja dijeli zvanja, diplome, magistrature i doktorate, je najopasnije i najopasnije neznanje. U nadaleko čuvenom djelu "Ahla-ki nasiri", Nasiruddin El-Tusi u 13.-om stoljeću navodi tri glavne slabosti volje: hauf-strah; gadabljutnju i džubun-kukavičluk; tri slabosti praktičnog uma ili tri moralne bolesti: pretjeranost, nedotjeranost i izopačenje ili "pohvala ludosti" i, konačno, tri slabosti čistog ili teorijskog uma: džehli-besit - prosto neznanje onih koji znaju da ne znaju; džehli murekkab - složeno neznanje tj. ljudi koji imaju zvanja bez znanja i koji nikada neće shvatiti i razumjeti da ne znaju ono što ne znaju i na kraju su oni kojima se mrse misli u glavi i kroz njih prolaze informacije kao voda kroz protočni bojlerčić bez ikakvog razumijevanja i smislenog povezivanja. Koji god se pojedinac, grupa i zajednica nađe u društvu u kome se dodjeljuju zvanja bez stvarnog i istinskog pokrića u znanju, tada se događa sistemsko prodaja neznanja pod firmom zvanja. Dugoročno gledano, najopasnija stvar je skrivanje, prikrivanje neznanja pod znanjem putem zvanja sa praznim sadržajem. Oni koji prihvataju zvanja bez kapaciteta i sadržaja znanja su trajno amoralni a oni koji ispred društva, sistema, države i zajednice, učestvuju u dodjeli takvih zvanja oni čine krivično djelo i u osnovi potkopavaju temelje na kojima život počiva izvana. Kako je jedna od bitnih odlika čovjeka - Alleme Adem-l-esmae kul-

leha - Nauka i Poduka imenima svih stvari to svaka stvar, biće i zvanja, ako je riječ o istini a ne o laži, mora imati svoj sadržaj, značenje, diferenciju specifičnu i ono po čemu jeste to što jeste. Svako zvanje u znanju kao istinskom pokriću za to zvanje. U protivnom radi se o sistemskoj varci, obmani, lažnom imenovanju i krivom predstavljanju. Pošto podučavanje i darivanje čovjeka govorom i znanjem o imenima svih stvari u dostupnoj stvarnosti, pojavnosti i postojanju pomoću jezika, riječi, rečenica, sudova, zaključaka, definicija i ideja, među svim stvorenjima spada samo u odlike čovjeka, ukoliko se čovjek pravilno i u punom kapacitetu ne školuje i ne obrazuje tada se pogrešnim i lažnim školovanjem dovodi u pitanje ta odlika. Tada se umjesto pjesničke "ubi me prejaka reč" može kazati ubi me prejako zvanje i prevelika diploma. Dodjela serijskih a ne unikatnih diploma je univerzalna svjetska pojava koja nije zaobišla ni najznačajnije islamsko sveučilište "Džamiu-l-Ezher." U kontekstu tih i takvih okolnosti nastala je izreka "Indema tedekterel-Ezheru daufel-islam" - kako se Ezher podoktrio Islam je oslabio". Kao što bolnice nisu krive što u njima ljudi umiru, ukoliko ih ljekari pogrešnim liječenjem ne ubijaju, tako ni Ezher nije kriv što je uveo postdiplomski studij jer su to učinili svi svjetski univerziteti mlađi od njega: Oksford, Sorbona, Harvard, Kembriđž, Jel, Princeton, Berkli. . . Stvar i mudrost leži u standardima, kriterijima, metodologiji, sadržaju, viziji i programu postdiplomskog studija. Nijednom muslimanu nije mrsko pročitati riječ Sartona: "Glavnu zadaću čovječanstva izvršili su muslimani. Najveći filozof El Farabi bio je musliman, najveći matematičari Ebu Kamil Ibn Aslam i Ibrahim Ibr Sinan bili su također muslimani, najveći geograf i enciklopedist El-Masudi bio je musliman. Najveći historičar Et-Taberi također bio je musliman". Ali mora se biti istovremeno svjestan da su imena koja navodi Sartona živjela u 9. , 10. , 11. , i 12. stoljeću, dakle prije hiljadu godina. Gdje su danas muslimani i kakav je njihov status kada je u pitanju svjetska znanost i svjetska civilizacija? Otvoreno, jasno, bolno i gorko mora se priznati oni su konzumenti a nisu faktori svjetske civilizacije. Zašto? Možda to slikovito objašnjava izreka koja se u bošnjačkom narodu ponavlja unazad 120 godina: "8 godina sjedio u Stambolu, i 4 godine studirao u Beču", da li se radi samo o kompleksu od Beča i

zapadnoevropske civilizacije ili se doista u Beču moralo sistemski, plansko-programski i metodički učiti, čitati i studirati. A u Istanbulu moglo umjesto učenja pričati-frazirati, hikaje, gatke, anegdote, mesele, birvaktile ponavljati treba utvrditi, analizirati i proučiti. Kako se suočiti sa tvrdnjama francuskog filozofa i ekonomiste Guy Sormana: "Zapad je prije svega stanje duha koje se ne podudara ni sa jednom specifičnom nacijom, religijom ili kontinentom. Zapad je duhovno stanje koje određuju tri temeljne crte koje se ne mogu lahko naći u istočnim civilizacijama: 1) strast za inovacijom, invencijom, novom, novim, 2) sposobnost kritike i samokritike. 3) jednakost polova. *Što je Nova*, pozdrav je u upotrebi od epohe helenizma. Inovativnost kao temeljna vrijednost objašnjava naučni napredak Zapada naspram Istoka. Ona objašnjava i neizbježne sukobe s konzervativnim nezapadnim društvima. Na Zapadu je inovacija proces koji se nikada ne završava i stalno sebe preobražava. Samokritika i kritika je više od inovacije odredbena značajka Zapada. "

Sormanu se može odgovoriti Kur'anom, tradicijom i poviješću. Pošto nije musliman i kako za njega Kur'an i Sunnet ne predstavljaju isto što i za muslimane preostaje da mu se odgovori samo poviješću a ne i stvarnošću muslimana. U dvostoljetnim križarskim ratovima Evropa je od muslimana preuzela posmatranje i eksperiment iz čega se razvio empirizam u Engleskoj i prva industrijska revolucija u svijetu kao njegova posljedica. Logičke formule u fizici, matematici i astronomiji Evropa preuzima i dalje metodički stiče i sistemski razvija preuzimanjem trigonometrije, algebre i analitičke geometrije od muslimana Španije, Sicilije i južne Italije. Nepobitna je istina da je Evropa od svijeta muslimana preuzela: broj 0, upotrebu arapskih brojeva, medicinska ostvarenja, upotrebu kompasa koji će Evropi poslužiti za otkriće Amerike i puta za Indiju, kompletne inovacije i postignuća u poljoprivredi i tekstilnoj industriji. Mada se prešućuje, neizbrisiva je transmisionalna uloga islama i muslimana u prevođenju i očuvanju mnogih grčkih, perzijskih i djela na sanskritu, iz filozofije, matematike, astronomije, medicine, botanike, algebre i književnosti koja su posredstvom muslimana došla u Evropu i postala opća ljudska vrijednost i baština. Zauzvrat, u križarskim ratovima, Evropa je svijetu islama i muslimanskim narodima ponudila

potoke krvi, a na planu znanosti preuzevši od muslimana posmatranje, eksperiment, prirodne znanosti i logičke formule, njima je (muslimanima) ostavila teologiju jalove i pogubne i sofističke rasprave pune spekulacija, sitničavosti, frivolnosti i vrćenja u krug: "Naš duh se uspavao i okrenuo ka mistici a negdje i praznovjerju. Kako to objasniti, uprkos posmatračkom duhu Kur'ana i njegovoj okrenutosti prirodi i vanjskom svijetu," pita se početkom 1995. prilikom primanja Fejsalove nagrade rahmetli Alija Izetbegović. Na temelju prezentiranih činjenica, bez obzira na posmatrački duh Kur'ana i njegovu okrenutos prirodnom i vanjskom svijetu, muslimani su od 13. stoljeća preuzimali podmetnuti duh svjesno ili nesvjesno posljedice su iste, te se okretali spekulaciji - umjesto realnosti, metafizici - umjesto fizici, planetarnim - umjesto konkretnim činjenicama, Gibetu (ogovaranju) - umjesto javnosti, lažno-unutrašnjem - umjesto vanjskom svijetu. Muslimani svijeta pogotovo oni koji žive u Evropi moraju i sebi i drugim ljudima odgovoriti na pitanje da li u njihovim radovima dominiraju samo prijevodi, gola deskripcija, apologija, sinkretizam, eklektizam i kompilacija ili jasna, otvorena i razgovjetna kritična i samokritična riječ koja ad verbam ide na proces, na tokove, na događaje, na sadržaje, na opće stvari, interese, potrebe ili opće dobro a ne ad hominem da ide na ljude i njihove ličnosti. Zašto u tekstovima nevjerovatnog broja muslimana prevladava deskriptivna, dekadentna, reciklična, regresivna, rekonstruktivna, restauratorska, retroaktivna, regenerativna, retrogardna, epigonska i samo unazad dinamična i aktivna svijest? Takva svijest oslobađa muslimane vizije, percepcije i planiranja a daje im lažnu nadu da znaju objasniti bilo šta što se dogodilo u prošlosti. Svijest koja namjerno, samo unazad, opisuje svijet čini to samo da bi izbjegla susret sa njim i da bi riješila bilo koji problem u njemu. Susret sa stvarnošću se može izbjegavati u Bosni i Hercegovini ali ne može u svijetu. Teorija koja počiva na kompilaciji, eklektizmu, suhoj deskripciji, sinkretizmu, panegiricima, pamfletima, apogologiji i golim prijevodima, izvan konteksta vremena, prostora i uvjeta u kojima ljudi žive, nikada ne doseže do otvorene, jasne, javne, konkretne, angažirane, razgovjetne i smisleno povezane slike svijeta. Kao što kiša ne koristi kamenu da na njemu trava raste, tako mi ovako umrtvljena

teorija ne dodiruje život ljudi a kamoli da daje okvir za rješavanje problema i dilema. Samo živa misao slobodnog čovjeka koji ima stav pretače se u ideju, ideja u viziju a vizija u program i sadržaj života.

Bez obzira što se u svijesti velikog broja muslimana kritika vlastite sredine po nepisanom pravilu smatra izdajom, a druge uvredom, na tu se svijest većine moramo pozvati na Tradiciju, koja kaže: "Kaži istinu makar bila i gorka i kazati istinu u lice vladaru silniku je najveći stepen borbe na Božijem putu." Teorijska kritika i samokritika pomaže ljudima, naravno i muslimanima, da ne zapadnu u opake i opasne bolesti kulture: snobizam - ne želim biti ono što jesam i po cijenu života želim biti ono što nisam, kič - lažna kultura ili subkultura i šund - smeće. Kraha u teoriji i kulturi jedne zajednice ili društva vodi njeine ljude u izolaciju, segregaciju, staklene perle, geto, soveto, separaciju i elitizaciju unutar sebe, u posesivnost i autarhičnost (samozadovoljstvo i zatvaranje od svijeta) do autizma. U takvom ambijentu rastu i razvijaju se: poslušni, ponizni, prizemni, servilni i odani poltroni pognutih glava prema nadređenim a pompezni prema drugim ljudima. U tom i takvom okruženju istina, ljudski karakter i stav te javnost i lojalnost nemaju prostora za život. Javni prostor zadobivaju gibet (ogovaranje ili govor o ljudima u njihovom odsustvu), mumljanje, insunacije, fascinacije, odanost i servilnost ljudima a ne odanost i lojalnost institucijama i ustanovama. Vratimo se znanju, obrazovanju, nauci i školstvu. Osnovne i bitne razlike između čovjekovog i Božijeg znanja su: Bog je izvor i Svog i čovjekovog znanja, a čovjek nije ničijeg. Božije znanje i Sveznanje je svjedočanstvo Božije moći a čovjekovo znanje je svjedočanstvo Božije milosti prema čovjeku i ljudima i dar ljudima da mogu biti halife - povjerenici na Zemlji: "I On (Allah) pouči i osposobi Adema imenima za stvari sve" (2:31). I po Izvoru, i po Sadržaju, i po Istini, i po Autoritetu i po Sveobuhvatnosti, i po Sveznanju, i po Neizmjenjivosti i Nezaboravnosti Božije znanje je Apsolutno, Svevideće, Svečujuće, Sveznajuće i Sveobuhvatno te obuhvata sve svjetove vidljive: dunjaluk - materijalne stvari, prirodu, fizičke, vidljive, objektivne, materijalne, pojavne, izvanjske, anorganske, organske, biljne i životinjske svjetove ali i nevidljive, onostrane, transcendentalne, metafizičke, nadnaravne svjetove: Džennet, Džehennem, Sudbinu, Me-

leke, Eshatologiju, Šejtane, Džinne, Nafaku, Nagradu, Kaznu. Ljudsko znanje je ograničeno i kreće se samo u granicama ovog stvorenog i pojavnog svijeta u okviru vremena i prostora: "Pitaju te o Ruh. Reci: Šta je Ruh - samo Gospodar moj zna, a vama je dato samo malo znanja." (17:85). Sve znanje i saznanje o Nadnaravnom, Transcendentalnom, Onostranom, Metafizičkom, Eshatološkom svijetu ili Teolososu ili svijetu koji je Istina a nije dokučiv osjetilima, shvatljiv razumom i pojmljiv umu, čovjeku i ljudima Bog preko Objave spušta i obznanjuje. To je vertikalno, izravno, neposredno, nikim i ničim, osim Božijom voljom i odredbom uvjetovano znanje. U mazdeističkoj religiji za Boga se kaže Mazdao - Sveznajući, u Budizmu Budha znači-Prosvjetljeni, jedan od atributa za Boga u Judaizmu je Eš-Šadej - Svevišnji, a u Kur'anu se uči Vallahu Vasium Alimun - Allahovo znanje obuhvata sve. "

1. 1. Izvor, sadržaj i granica ljudskog znanja

Nauka u islamu mora polaziti od 5 osnovnih, neizmjenjivih i neizbrisivih aksioma: A) Da je Stvoritelj, Gospodar, Ravnatelj i Sudac svih svjetova jedino Allah dž. š. i da čovjek i ljudi ništa ne stvaraju, jer stvarati znači stvarati iz ništa, nego kombiniraju i sebi prilagođavaju stvoreno; B) Božije znanje je Apsolutno, Sveznajuće, Svemoguće i Sveobuhvatno i ni od koga nije uvjetovano, ovisno: "Naš Gospodar je znanjem obuhvatio baš sve. Ključeve onostranoga (Gajba), samo On ga poznaje, što je na kopnu i na moru on znade, ni list ne padne a da njemu poznato nije, nema zrna u tminama Zemlje, ničega što vlažno ili suho je, a da to u Jasnoj Knjizi nije." (6:59). C) Topos, humus, etos, osnovni motiv i motorna snaga nauke ili znanosti prema svim religijama nalazi se u Božijoj riječi. Tako se u hinduističkoj religiji sveti spisi nazivaju Vede što znači Znanje i Rigvede što znači pjesme znanja a Biblija - vjeroknjiga Židova i kršćana počinje riječima: "U početku, bijaše riječ."; a prve riječi Kur'ana - Objave Islama i Knjige muslimana glase: "Čitaj (uči, proučavaj, saznaj, razabiri) u ime Gospodara svoga koji Stvara čovjeka od zakvačka, Čitaj uz najplemenitijeg Gospodara svoga, koji peru proučava, Onome što nije znao poučio je čovjeka." (96:1-5). D) Kao što je kultura rezultat religije i duhovne kreacije tako je znanost ili

nauka rezultat osjetila, razuma i uma koje je Allah darovao čovjeku i ljudima.

Tako je, ustvari, kultura, zahvaljujući religiji, ruhu i savjesti, ostvarivanje i realiziranje čovjeka iznutra, a civilizacija zahvaljujući znanosti izvana. Kultura po vertikali obuhvata i razumijeva čovjeka u vremenu (kultura sjećanja a religija je duša svih kultura) a civilizacija po horizontali obuhvata i razumijeva čovjeka u prostoru. Kao što kulture nema bez religije, duha, duhovnosti, i čovjekove unutrašnje, samo njemu među stvorenjima svojstvene kreacije, tako i civilizacije nema bez čovjekovih osjetila, razuma i uma koji su temelj znanosti. E) Polje, izazov, tema i granice nauke i ljudskih otkrića su stvoreni, vidljivi, prolazni, objektivni, materijalni, izvanjski, anorganski, biljni, životinjski i prolazni svijetovi. U onoj dimenziji koliko je fizičko - biološko i prolazno biće (tijelo truhne) i čovjek je tema ljudskog znanja i spoznaje. Kao što je Allahova Volja i Znanje neograničeno tako su ljudska volja i znanje ograničeni. Allahovo se Znanje odnosi na sve, a ljudsko samo na vidljive, materijalne, u okviru vremena i prostora neprestano promjenjive i nestajuće svijetove. U Allahovo Znanje ni po Izvoru, ni po Sadržaju, ni po Istini, ni po Autoritetu, ni po Cilju, ni po posljedicama nema sumnje i zapitanosti: "Ova Knjiga - u koju nema nikakve sumnje - jest Uputa za bogobožne, za one koji vjeruju u Onostrano (Nadnaravno), obavljajući namaz, te od onoga što smo im darovali troše. Također za one koji vjeruju u to što je tebi spušteno (objavljeno) i što je spušteno (objavljeno) prije tebe, te u Drugi svijet vjeruju bez dvojbe "(2:1-4), a osnova, topos, humus, i početak ljudskog znanja je sumnja, pitanje, traganje, otkrivanje, istraživanje, izlaganje, obrazlaganje, uspoređivanje, provjeravanje i neprestano, na prethodnim osnovama, nadilaženje. Zato se u definiciji nauke ili znanosti na grč. episteme, na lat. scientia, na arapskom ilm kaže: Znanost je skup svih metodičkih stečenih i sistematski sredenih znanja, saznanja i djelatnosti kojim se stiču takva znanja. Kao takva ona je jedinstvo neprestanih istraživanja, traganja, otkrića, izlaganja, objašnjavanja sumnji, pitanja, radoznalosti, dokaza, hipoteza, teorija sistema, i metoda. Allahovo Znanje se kao Istina objavljuje i vjeruje, a ljudsko znanje se neprestano otkriva, istražuje, dokazuje i nadilazi. Zato se kaže Put u

Vjeru, na temelju Objave i Tradicije, nema sumnje La Reibe Fihi. Put u nauku je sumnja, pitanje, radoznalost, začuđenost, zapitanost, neprestana težnja i traganje za novumom, udubljenost, zainteresovanost, upornost, metodično sticanje i sistematsko sređivanje znanja, znanstvena akribija, pojmovni instrumentarij, neugasivi i neuzastavljivi eros za znanstvenom spoznajom ili očitanjem vanjskih znakova Božijeg stvaranja, znanstveni kriteriji, znanstveni standardi, znanstvena klasifikacija, sistematizacija i objektivizacija, a put u vjeru, na temelju Objave i Tradicije, je vjerovanje, uvjerenje i lično osvjedočenje. Zato što se Allahovo znanje kao istina objavljuje, ono se prvo vjeruje, pa spoznaje, a ljudsko znanje, čiji je medij i arena istraživanja sve što je Allah stvorio u okviru vremena i prostora i koje počiva na pet osjetila, razumu i umu se neprestano istražuje, dokazuje, provjerava, nadopunjava i nadilazi. Kažu da je najveća grobnica svijeta polje naučnih hipoteza. Ono što je za vjeru uvjerenje i povjerenje, to je za nauku sumnja i pitanje. Kada nauka i zakon dobiju oči i postanu naši, tada nauka prelazi u demagogiju, frazeologiju, apologiju, propagandu, plagijat, pamflet, ponavljanje i umnožavanje istog, suhu deskripciju, sinkretizam i eklekticism po sistemu Kiile - rečeno je ili Kale-kaže ili moderno kazano navođenjem beskrajnih citata. Božije Znanje otkriva i definira istinu i smisao života ljudsko relacije i među stvorenjima. Božije znanje je uvijek istinito, konačno, apsolutno, sveobuhvatno, a ljudsko je tačno, trenutačno, relativno i otvoreno neprestano nadilaženje i nadopunjavanje. Ljudsko znanje po metodi odlikuje indukcija - istraživanje od pojedinačnog, posebnog od općeg, parcijalnost, neupitna prolaznost i mijena, neprestani tok i istraživački proces, fragmentarnost, ograničenost i permanentno nadilaženje i nadopunjavanje, neizvjesnost, nesigurnost, pitanje i neprestano istraživanje i traženje odgovora. Bog svoje znanje ne instrumentalizira na način zloupotrebe nad ljudima i stvorenjima u stvorenim svjetovima, a ljudi svoje znanstvene rezultate (atomska bomba, puška, tenk, top) instrumentaliziraju i jedni protiv drugih radi moći, eksploatacije i dominacije zloupotrebljavaju. Samo i ukoliko približava Bogu i korsiti ljudima, nauka ne iznevjerava i nije negacija sebe. Zato svaka nauka, teorijska ili egzaktna u islamu mora biti u ime Allaha za dobro i

korist ljudi ni načiju štetu. Usljed toga je svaka naučna oblast jednako vrijedna, i islam ne poznaje i ne priznaje opasne i pogubne podjele na svjetovno - profane nauke i vjersko - sakralne teorijske discipline. Nije jedan Bog slao objave, a drugi stvarao svjetove, nego je jedan te isti Bog, i slao objave i stvarao svjetove. Evropski je izum od Nikole Kuzanskog preko Rene Dekarta, podjela stvarnosti na svijet mišljenja - res cogitas i svijet stvari - res extensa. Sa stajališta islama nije se teško i problematično složiti sa stavom Alberta Ajnštajna da je: "Nauka bez religije slaba i sakata, a religija bez nauke slijepa". Na vjeri počiva život i njegov smisao i ona je Izvor propisa života, a nauka opisuje život. Dakle, vjera propisuje i iznutra rasvjetljava i osmišljava, a nauka izvana opisuje život i pribavlja sredstva i tehniku života. Kad nauka kao pozitivizam, scientizam i marxizam ima ambiciju, umjesto religije, vjerozakona i etike, da propisuje, umjesto da opisuje i istražuje život, ona prestaje biti nauka i postaje kruta, surova i mrtva, ideologija, doktrina, dijamat, dogma i religija bez obreda i vjere u Boga. Kada religija umjesto nauke opisuje i istražuje život, ona ne postaje nauka nego relativizira i profanizira svoje učenje i završava u osporavanju i samoosparavanju kao kršćanstvo u srednjem vijeku oko geocentričnog i heliocentričnog sistema. Usljed inferironosti i neučestvovanja u fundamentalnim tokovima moderne znanosti na organiziran način, muslimani današnjice (kao kršćani u srednjem vijeku) ne učestvuju (izuzetak El-Džezira sa zapadnom tehnikom) ni u modernim satelitskim i elektronskim i informativnim sistemima savremenih civilizacija (izuzev kao receptori i konzumenti) koji su više nego ikada utemeljeni na znanosti. Neki zastupnici savremene političke filozofije i filozofije znanosti iznose tezu da moderni svijet počiva na dva stuba: organiziranoj znanosti i organiziranoj javnosti. A u abecedu života i činjenicu prvog reda spada saznanje i rezultat pravilnog i od Allaha darovane upotrebe pet osjetila, razuma i uma, jeste znanost ili nauka, rezultat organizirane i na nivou društva, zajednice i države uzajamno povezane, metodički sticane i sistemsko-sistematski sređene znanosti, jeste civilizacija ili ostvarena, otjelotvorena i objektivizirana znanost. Civilizacija i svi njeni derivati, poput tehnike, tehnologije, mikroprocesora, mikroročuna, kompjutera, satelita, elek-

tronike, svih saobraćajnih sredstava, ratne tehnike i naoružanja i sva vanjska sredstva i instrumenti života, utemeljeni na metodički sticanoj i sistemski sređenoj znanosti, iza koje stoji red, poredak, sistem, država, dugoročna i osmišljena politika, daju ljudima, neovisno od religijske, rasne, nacionalne ili teritorijalne pripadnosti, moć, snagu i utjecaj na tokove i zbivanja. Mada su prve riječi Kur'ana: Uči, Čitaj, Saznaj, Proučavaj i Razabiri u ime tvoga Gospodara, bez obzira na činjenicu štoje islamski hali-fa El-Me'mun u devetom stoljeću bio spreman obznaniti rat bizantijskom caru Mihajlu trećem zbog knjiga, i što su muslimani preko Španije, južne Italije i Sicilije formirali prve univerzitete i fakultete, što Evropa neprestano previda i zaboravlja a muslimani neprestano ponavljaju jer se nemaju čime pohvaliti u sadašnjosti, što se tiče znanosti i što je muslimanski vladar u Španiji Hakem II El-Mustansir u desetom stoljeću donio zakon da se uz svaku džamiju izgradi škola i mada je jedna od šest tema Haldunove Mukaddine znanost, organizacija znanosti i kako je postići, nepobitna je istina da svijet islama i muslimanski narodi u 20. stoljeću, a to traje od 15.-og stoljeća, na organiziran i uzajamno povezan način ni na nivou svojih država, a kamoli kao ummet islama, ne učestvuju u bitnim likovima moderne znanosti: fizike, matematike, hemije, biologije, tehnike, metalurgije, mašinstva, biologije i elektronike. Pedeset pet muslimanskih zemalja ni pojedinačno ni zajedno nemaju nijedan institut za nuklearnu fiziku ni za fundamentalna znanstvena istraživanja a 830. godine, dakle u 9. stoljeću, El-Me, mun je u Bagdadu podigao Bejtul-hikmet - Kuću mudrosti, odgojno-obrazovnu i školsku ustavnovu koja je istovremeno bila i prevodilački biro grčkih, prezijjskih, hebrejskih, kineskih i indijskih (sa sanskrita, djela i rukopisa, kao i akademija i javna biblioteka - kutubhana sa kiraethanom - čitaonom. Uz nju se nalazila i opservatorija za proučavanje astronomije i praćenje kretanja nebeskih tijela plus bolnica sa medicinskom školom koja će u 10. stoljeću prerasti u klinički centar sa fakultetom. To je u Bagdadu u Aziji, a u Africi, samo nešto kasnije, između 903. i 908. vladar Zijadetullah iz dinastije Aglebija u gradu Kajrevanu gradi veliku džamiju i islamski visokoškolski i obrazovno-odgojni centar, prvi takve vrste i nivoa na tlu Afrike. Ipak, najznačajnija kulturno-civiliza-

cijska ostvarenja i postignuća na tlu Afrike ostvaruju Fatimije u drugoj polovici desetog stoljeća kada 972. godine otpočinju gradnju Džami atul-Ezhera, prvog pravog, uistinu najstarijeg, najvećeg, jedinstvenog i najznačajnijeg islamskog sveučilišta u svijetu na kojem danas, sve vrste teorijskih disciplina i egzaktnih znanosti, iz čitavog islamskog svijeta studira između 150 i 200 hiljada studenata. Nekako u isto vrijeme kada Fatimije u Egiptu, njihovi savremenici u Španiji, posebno Abdurahman III i Hakem II El-Mustansir, diljem Španije, cvatućeg vrta Evrope, koja je prema priznanju Friedriha Nitzscea, svoj zenit, svoje podne, uspon i vrhunac u svakom pogledu doživjela u doba maurske Španije a ne Periklove Atene, grade i otvaraju srednje škole, univerzitet i fakultete u : Kordobi, Granadi, Sevilji i Malagi na kojima su se uz islamske discipline tefsir, hadis, kiraet, akaid, fikh, siru ravnomojerno i ravnopravno izučavale i studirale arapski jezik, medicina, matematika, astronomija, fizika, hemija, biologija, povijest, geografija, pravo i filozofija ili uz egzaktne znanosti i sve teorijske discipline tog vremena posebno teologija i filozofija. Što se tiče odgoja, obrazovanja, škola i fakulteta islamski svijet i muslimanski narodi su od devetog do petnaestog stoljeća razvili jedinstven, cjelovit, koherentan, konzistentan, konzekventan sistem odgoja, obrazovanja i školovanja od početnoga, najelementarnijeg od mektebi ibtidaia i sibjan mekteba za djecu početnike i malu djecu, preko rušdija za osnovce, nizamija i medresa za srednjoškolce, specijalnih stručnih srednjih škola samo za jednu ili dvije oblasti - Darul-Kur'an - izučavanje Kur'ana, Darul-Hadis - izučavanje Hadisa, Darul-Fikh - izučavanje Fikha do velikih školskih, fakultetskih i univerzitetskih centara, instituta i prevodilačkih biroa poput: Bejtul-Hikmeta, Zejtune, Džamiatu-l-Ezhera, Daru-l-ilma ili Daru-l-hikmeta. Školovanje na Istoku u Aziji, u Africi gdje su bili muslimani kao i Španiji bilo je veoma rašireno i potpuno razvijeno, od najnižih do najviših stupnjeva, od sibjan mekteba i mektebi ibtidaia do sveučilišta. Školovali su se, kroz opće i obavezujuće obrazovanje i školovanje, ne samo muškarci, već (što je veoma bitno za povijest obrazovanja i školstva) i žene koje su tada u Evropi uopće nisu smatrale ljudskim bićima ili kao što im se doskora u Afganistanu od strane talibana sprječavalo da idu u školu. Posebno

je pitanje kako muslimani mogu jedni drugima sprječavati ono što Allah naređuje? Škole, islamske, centre, fakultete i univerzitet pratile su biblioteke-kutubhane i čitaonice-kiraethane: u Kairskoj biblioteci koju je sagradio El-Aziz u 10. stoljeću učenici, ulemi i studentima je stajao na raspolaganju fond od 200. 000 knjiga i rukopisa, u Kordobskoj biblioteci koju su gradili i knjigama popunjavali: Muhammed, Munzir, Abdullah, Adburahman III, a kompletirao i dovršio Hakem II El-Mustansir učenicima, studentima, ljubiteljima knjige i ulemi stajao je na fond od 600. 000 knjiga i rukopisa, biblioteka Abdu-Devleta, sagrađena, također, u 10. stoljeću u Širazu, imala je knjige i rukopise svrstane u policama i zavedene u katalozima, a njima je rukovodilo obučeno i stručno (bibliotekari) osoblje u istom (zlatnom stoljeći knjige i znanosti kod muslimana) Basra je imala biblioteku, čiji je osnivač davao stipendije naučnim radnicima i istraživačima koji su u njoj radili, kao što su studenti Nizamije i Mustansirije imali besplatnu opskrbu ili stipendiju. Tada je i Buhara imala, u čitavom svijetu poznatu biblioteku, u kojoj je knjige čitao i studirao poznati Ibn Sina, u Rejju (Teheran) tada se nalazila biblioteka od čijih se knjiga i rukopisa moglo natovariti četri stotine deva koje su bile zavedene u katalog koji je imao devet svezaka. U 9., 10., 11., 12. i 13. stoljeću islamski svijet i muslimanski narodi bili su prekriveni knjigama i ispunjeni odgojem, obrazovanjem i školama na temelju i potaknuti vjerom u Boga slijedeći Tradiciju Poslanika. Zahvaljujući takvoj svijesti i takvom ambijentu u tim stoljećima ostvarena je kozmopolitizacija islamske države i društva, kroz slobode ljudi i ravnopravnost naroda i konfesija. Tu je i univerzalna kulturna sinteza (kroz prijevode i istraživanja) djela i rukopisa sa sanskrita, aramejskog, hebrejskog, kineskog, grčkog, i perzijskog jezika koja su prevedena na arapski jezik, ali i prožeta i oplemenjena komentarima i tumačenjima islamskom kulturom i civilizacijom. Zahvaljujući tome, ostvarena je u koegzistenciji, na principu priznanja i ravnopravnosti, a ne u asimilaciji i dominaciji, integracija društva, akulturacija i kulturno sažimanje jedinstva u razlikama i razlika u jedinstvu, što je povezalo i omogućilo da islamska kultura i civilizacija pet stoljeća bude i postane duhovno-kulturno sjedište i središte svijeta, ali i svepovezuju-

ći kod (preko prijevoda najznačajnijih djela sa svjetskih jezika) čovječanstva: najstarijeg, starijeg, klasičnog i novog doba. Dok se u doba Poslanika, prve četverice halifa i Emevija začinju sve teorijske discipline i egzaktne znanosti, one se u punom i pravom smislu, na teorijskoj razini i znanosti kao metodički sticanom i sistemski sređenom znanju, razvijaju, uobličavaju i kao sistem školstva i obrazovanja potpuno uspostavljaju i realiziraju u doba Abasija. Ruku na srce, islamski svijet i muslimanski narodi od kraja 13.-og stoljeća do današnjeg dana na planu školstva i obrazovanja svijetu nije ponudio ništa novo osim Adžami-ogšana-vojnih škola i Akademija koje su 1288. godine formirali Turci-Osmeni za jeničare - novu vojsku. Kako nikoga na svijetu, pa ni muslimane ne mogu spasiti zasluge iz prošlosti, pogotovu kada je nauka u pitanju, jer nauka nikada ne miruje, niti živi samo od zatečenih, nego i od stečenih prava i neprestano novih rezultata, na temelju postojećih dostignuća uvijek se gleda, istražuje i ide dalje. Kao što vjere nema bez vjerovanja, uvjerenja i povjerenja, prave politike bez zastupanja i promicanja ideje općeg dobra, cilja i interesa zajednice, dobrih političkih rezultata i posljedica, te provjere kroz izbore u slobodi i demokratiji, prema zakonskoj proceduri; braka bez ugovora i sporazuma u slobodi dvije ravnopravne strane, uzajamne ljubavi, povjerenja, poštovanja, obaveza, ali i provjere, tako ni nauke nema bez sumnje, bez pitanja, bez učenja, bez čitanja, bez studiranja, bez znanstveno-teorijskog erosa, bez radoznalosti, bez udubljenosti, bez metode, bez sistema, bez reda i poretka. Nije uzalud kazano, bez pojedinca i njegovog talenta, invencije, kreacije i genijalnosti ne može ništa nastati, a bez institucije ne može ništa opstati. Temelj nauke je Nijet - namjera (motiv) početak nadareni, talentirani genijalni pojedinci, a garancija, ambijent i okvir opstanka ustanove i institucije društva kroz državu. Može se slučajno u jednoj zajednici nalaziti pojedinac naučnik ili manji broj njih bez ustanova, institucija, ali tu nauke, kao nauke nema. Ti pojedinci su više izuzeci i ekcesi nego forma i norma života. Takve zajednice imaju doživotno neostvarene talente koji su univerzalne sveznalice i konkretne neznalice. Kao što su muslimani knjige plaćali suhim zlatom i najavljivali ratove, ukoliko im se ne pošalje primjerak svake knjige, nekada,

tako je danas od velikog broja muslimana, koji su čak išli u škole i studirali fakultete, najlakše sakriti novac tako što će se u knjigu staviti. Kao što su ispravnim i komplementarnim odnosom prema znanju muslimani - na temelju dotadašnje baštine i iskustva čovječanstva, omogućili razvoj egzaktnih znanosti i teorijskih disciplina, tako Osmanska carevina, kao najmoćnija i najrazvijenija islamska zemlja svijeta kasnije prvu štampariju otvara 300 godina nakon štampaće mašine ili "Gutenbergove galaksije". Dok su se knjige pisale i prepisivale rukom, muslimani su imali više knjiga nego svi ljudi u svijetu. Samo jedna ulica u Bagdadu na kraju 8. i početkom 9. stoljeća imala je stotinu knjižara. Pošto Kuran ne dozvoljava da muslimani i ljudi općenito budu dedždžali - jednooki džekovi koji gledaju samo na jedno oko, desno ili lijevo svejedno, jednodimenzionalni ljudi, zarobljenici sadašnjosti koja se dogodila (prošlosti). "Taj ummet-zajednica nestao je, njega čeka ono što je zaslužio i vas čeka šta zaslužite, i vi nećete odgovarati za njihove postupke" (2:134), to se život mora sagledavati otvorenih očiju u svim dimenzijama: prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Islamska ulema u okviru ilmuddina - teorije i znanosti islama, na pologu Kurana i Sunneta, uz pomoć baštine i iskustva čovječanstva, mora ponuditi odgovore i objasniti otkud među pripadnicima islama i sljedbenicima Poslanika toliko opsjena, fascinacija, fantazija, fikcija, fraza, iluzija, virtualnosti, pričina, praznih parola, pamfleta, projekcija, privida, zamagljivanja i zabludivanja, bajanja, montaža, vještačkih, bajkovitih i mitsko-magijskih slika i sljedom i usudom toga, otkud među muslimanima toliki šarlatani, magi, gurui, čarobnjaci, žreci, sahiri, kahini-prorocatelji sudbine, duhovni pornografi i prostitutu, vilenjaci, demagozi, pozeri, kozeri, frazeri i laskavci koji svijetu bez vjere pokrivenom dobrim djelima rada, štednje, saradnje, solidarnosti, razvoja, proizvodnje, školstva, obrazovanja, nauke i živog morala, kao praktične religije primjenjene u međuljudskim odnosima, pomoću tajnovitih i čarobnih riječi nude rješenja za sve situacije? Od tih i takvih rješenja oni se enormno i amoralno bogate a ljudi i žene nepovratno propadaju. Takvo stanje potvrđuje konstataciju da religija, kada se namjerno, sistemski i planski odvoji od nauke, postaje slijepa i vodi ljude u fatalizam, fanatizam, senzacionalizam,

iluzionizam, i mitomaniju. Iz svih ovih razloga i zato što nemaju organiziranu i na razini islamskog svijeta uzajamno povezanu metodički sticanu i sistematski sređenu znanost, muslimanske zemlje i narodi u ovako surovom i nemilosrdnom svijetu su istinski civilizacijski slabi i sakati, a biološki ugroženi. To ne dovodi u pitanje činjenicu da se mnogi muslimani na svim kontinentima i u svakoj zemlji pojedinačno, ili u manjim grupama, nesistematski, neorganizirano, i uzajamno nepovezano bave znanošću, ali ne fundamentalnim i strateškim disciplinama. Slijedom toga, oni su učesnici u događajima dvadesetog stoljeća isključivo kao objekti, kao žrtve i jedino je njihova krv u svijetu koji je u cjelini prožet interesom i profitom, potpuno besplatna i može se prolijevati bez ikavih posljedica. Muslimani pomoću vjere i etike koje imaju u sebi, čuvaju sebe od sebe i druge od sebe. Da bi sačuvali sebe od drugih, moraju imati znanost, civilizaciju, politiku i državu. Bez vjere, etike i kulture idu u asimilaciju, a bez znanosti i civilizacije potpadaju pod dominaciju i ekspanziju, a ne u integraciju svijeta. Zato je krajnje tugaljivo, žalosno i smiješno kada jedan naivni zanesenjak fanatično, sa Grundingovim tranzistorom na uhu, Silverovim žiletom na licu, njemačkim zamrzivačem u šatoru, američkim rashladnim uređajima, na kineskoj ili italijanskoj sedžadi, bez igdje ijedne stvari ili predmeta proizvedenog u muslimanskoj zemlji zagovara islamski red, poredak, društvo i državu.

Kao što se modernom čovjeku svaki dan mora ponavljati da etike, kulture i smisla života nema bez religije, tako se muslimanima mora ponavljati da prave politike, pravne države, reda, poretka i komunikacije (civilizacija jeste komunikacija) nema bez nauke i na njoj utemeljene civilizacije.

1. 2. Obrazovanje i školovanje Bošnjaka

Skoro pet stoljeća Bošnjaci su bili uključeni u obrazovno-školski sistem Osmanske carevine. Glavne škole su bile medrese - vjerske, adžami oglašne i stručne - zanatske škole. Mnogi Bošnjaci koji vole zastirati blijeđu sadašnjost, svijetlom prošlošću ističu da je u Bosni bilo 43 medrese pred dolazak Austro-Ugarske vlasti. Nasuprot njima, javno iznosim stav da je toliki broj medresa (naravno mnoge

bez kriterija, standarda, metoda i sistema rada, bez pravih i primjenjenih sadržaja, programa, planova, muderrisa doraslih vremenu i prilikama, bez prave selekcije učenika i bez nadzora rada u njima), bila jedna od olakšavajućih okolnosti za dolazak Austro-Ugarske. Da je Islamska zajednica pred dolazak Austro-Ugarske imala jednu, dvije, ili tri prave kompletne i sistemski uređene medrese, druga bi slika u Bosni bila. Budimo iskreni, nisu tada medrese ni poimane, niti tretirane, niti klasificirane kao sada. Posljednji put Islamska zajednica se medresama, njihovim statusom, sadržajem, ulogom i hijerarhijom bavila tačno prije sedamdeset godina. Naime 1938. godine Ulema i Medžlis donosi tri vrste uredbi o medresama: Uredbu o Gazi Husrev-begovoj medresi kao punoj srednjoj školi sa 8 godina trajanja, Uredbu o okružnim medresama koja je predviđala 6 petorazrednih medresa u : Travniku, Tuzli, Bihaću, Mostaru, Banja Luci i Sarajevu iz kojih su najbolji svršenci upisivali Gazijinu medresu i Uredbu o lokalnim medresama u: Konjicu, Foči, Visokom, Zenici, Gračanicima, Goraždu, Brčkom, Zvorniku i Pojskama kod Zenice, čiji su svršenci mogli upisivati okružne medrese. Zato samo na razini pozitivističke konstatacije i informacije može se kazati, pod okriljem i svodom islamske zajednice, u zadnjem desetljeću 20. stoljeća obnovljene su medrese u Novom Pazaru, Tuzli, Travniku, Cazinu, Gračanicima kod Visokog, Mostaru i otvorena je nova u Zagrebu, koja se unazad dvije godine prećinila u Islamsku gimnaziju. Tim činom u pravno-formalnom smislu, što je bitno i u suštinsko-značenjskom, na ovakav način obnavljanje i otvaranje novih medresa, sve novoobnovljene i novootvorene medrese, bez ikakvog opozivanja one tri uredbi Ulema i Medžlisa o Gazijinoj, okružnim i općinskim medresama, od strane sadašnjeg Rijasetu, dovedene su u istu ravan, status, i značenje sa Gazi Husrev-begovom medresom. Ovo je samo gola konstatacija, a nikakva klasifikacija i vrednovanje činjenica. Punih 455 godina od 1537. -1992. godine, što je, pored svega drugoga, definirano vakufnanom njenog osnivača Gazi Husrev-bega, posvjedočeno karakterom, sadržajem i obuhvatnošću nastavnog programa, petostoljetnim kontinuitetom u radu, povijesnom ulogom u Bošnjačkom narodu (danas tri živa akademika), ugledom njenih muderrisa (profesora) i visinom plaće koju su nekada primali ili

"postavljena na sigurne temelje, materijalno osigurana, sa muderrisima katkad nadaleko čuvenim, ova medresa slovila je kao prva na zapadu Balkanskog poluostrva" (Hajrudin Čurić, Muslimansko školstvo i obrazovanje u Bosni i Hercegovini do 1918. , str 134.).

Punih 455 godina Gazijina medresa pravno, formalno, stvarno, sadržinski i značenjski je bila Prva medresa na Balkanu i mjera, standard, kriterij i ogledalo ostalim medresama. Bez ikakve odluke ona je od 1992. godine samo jedna doskora od 8, a sada od 7 medresa na bosanskom jeziku. Kao što je nemoguće praviti ceste u magli i oblacima, i sijati pšenicu, raž, ječam, heljdu i kukuruz po pijesku, kamenju i vodi, tako je bilo koja i kakva, suvisla, argumentirana, jasna, razgovijetna, i dobronamjerna rasprava o obrazovanju i školstvu kod Bošnjaka u cjelini, o medresama pogotovu, jer su one dovedene do apoteoze u mjestima gdje se nalaze i postale su zaštitni znaci tih sredina nemoguća. Da se primjetiti, lahko je otvarati nove medrese, kada više nema Medrese koja je mjera, kriterij, ogledalo i standard ostalih medresa. Da islamska zajednica ima Medresu, znala bi koje su medrese validne i potrebne, a koje su nepotpune i suvišne. Kao što niko u jednoj zemlji, pogotovu socijalističkoj, bilo kada i bilo gdje, ne može uvesti vanredno stanje, ako se tu prije toga ne poznaje redovno, pravo, pravno, normalno i prirodno stanje, tako se ni u sadašnjoj Islamskoj zajednici ne može zaustaviti stihija otvaranja novih medresa, kako se najavljuje, daj Bože da su samo puste želje u: Banja Luci, Tešnju, Brčkom, Gradačcu i Gračanici kod Tuzle. Na ove želje bez pokrića može se podastri činjenica koja koristi koliko i magarcu slušanje muzike - da se u Ekonomsku školu u Sarajevu na prijemni ispit prijavi preko hiljadu kandidata, a za šest medresa u Sarajevu, Tuzli, Cazinu, Travniku, Mostaru i Gračanici kod Visokog pola od toga. Dakle, ni postojeće medrese nemaju dovoljan broj, pogotovu kvalitetnih, bistrih, sposobnih i talentiranih kandidata. Svojim poznanicima i prijateljima koji iznose stav "Da medresa nikada nije previše i da ne daju zvanje, nego znanje, kao i gimnazije, za nastavak studiranja" mogu iz postojeće prakse i stanja odgovoriti, da najbolje i najsposobnije medresalije odoše dalje, a najslabiji svršeni medresa usudom negativne kadrovske selekcije ostaju u Islamskoj za-

jednici. Neizbježno je pitanje da li je toliki broj medresa i njihovih svršenika ojačao ili oslabio kadrovsku strukturu i politiku Islamske zajednice? Toliki broj svršenika medresa svake godine između 400 i 500 doprinosi kadrovskoj hiperprodukciji i nepodnošljivoj nezaposlenosti, a budimo realni i poštenu, mi koji smo uposleni i dobro situirani, samo 20-30% svršenika medresa može uspješno i ravnopravno studirati svjetovne fakultete. Pitanje od sudbinskog, egzistencijalnog i moralno-etičkog značaja glasi: Ko će od tolikog broja kandidata za svako radno mjesto po stotine i na osnovu kojih kriterija birati one koji će raditi u Islamskoj zajednici, ukoliko u njoj uopće danas ima slobodnih radnih mjesta. Glupo je i skupo školovati profesionalne muslimane u medresama pune četiri godine samo da budu muslimani i da klanjaju. Šta ćemo sa ostalim muslimanima, koji ne idu u medrese i jesu li oni u startu života naspram poznavanja vjere neravnopravni, a svršeni naspram zaposlenja. Još jedna pojava tu je neizbježna. Pored tolikog broja svršenika i takve prekobrojne ponude bez obzira na sve moguće komisije, standardne, kriterije i uvjete prijema: nepotizam, voluntarizam, diskrecija, nejavnost, nenatječaj i nekonkurs pri zapošljavanju su neminovni. Broj medresa i islamskih fakulteta, sam po sebi, ni u čemu ne otvara i ne razvija Islamsku zajednicu, nego je sužava i unutar same sebe, poput koncentričnih krugova zatvara i refeudalizira. Kao što su Bošnjaci 1911. godine u Bosanskom saboru glasali izuzev (Karamehmedovića, Bašagića, Šefkije Gluhica i hafiza Ahmeda Mehmedbašića) da se zakon o obaveznom osnovnom školovanju ni u kom slučaju i ni na koji način ne odnosi na muslimansku žensku djecu, što je sa stajališta znanosti i civilizacije neodrživo i suludo, tako je Ulema i Medžlis iste godine svojom intervencijom onemogućio da se formira ženska učiteljska škola-Preparandija. Primjer kako treba formirati i organizirati škole su: Katolički školski centri u kojima se školuju djecu o trošku države, u njih je unesen kršćanski vjeronauk i vjeroodgoj, biće zahvalni i u misiji Crkve dok su živi i svi će imati posao u državnim službama. Jedine prave novume i kvalitativne pomake, što se tiče školstva i obrazovanja u 20. stoljeću kada su u pitanju Bošnjaci, vjerovali ili ne donijela je Austro-Ugarska. To su gimnazije - najbolje srednje škole koje su ikada postojale, Šerijatko-sudačka sko-

la (formirana 1887. za kadije-sudije) i Darul-Muallimin škola za vjeroučitelje (formirana 1892.). Kako u Bosni nema kadija od tada više nema kvalifikovanih i kompetentnih ljudi da vode, čuvaju i organiziraju strukturu, ustanove i institucije Islamske zajednice. Kakve je kadrove davao Darul-Muallimin dovoljno je kazati da je njegov svršeni Hamdija Mulić, pionir i vizionar pedagoške misli kod Bošnjaka. Godine 1918. formirana je Šerijatska gimnazija, a školske 1935. /1936. Šerijatsko-sudačka škola prerasla je u u VIŠT-Višu islamsku šerijatsko-teološku školu-ustvari Islamsko-šerijatski fakultet. Bilo bi puno sretnije, spretnije, suvislije i korisnije da se Islamska zajednica, kao Katolička crkva Katoličkim školskim centrima, vratila šerijatskim, islamskim, pa i bošnjačkim gimnazijama. Fakultet islamskih nauka otvoren 1977. godine samo je nastavak VIŠT-a, kao što je VIŠT bio nastavak Šerijatsko-sudačke škole, tako da Bošnjačka kolektivna pamet i svijest u 20. stoljeću, osim Bošnjačke gimnazije, u školstvu i obrazovanju, nije ponudila ni jedan kvalitetan novum.

1. 3. Zaključak

Islamska zajednica i Bošnjaci nikada nisu nadoknadili prazninu u odgoju, podučavanju i obrazovanju, koja je nastala ukidanjem mektebi-ibtidaija, sibijan mekteba i rušdija. Bošnjaci u cjelini, izuzev časnih izuzetaka nemaju misao, ideju, viziju, teoriju, strategiju, koncept, program i plan obrazovanja i školovanja. Od Austro-Ugarske do danas kod Bošnjaka se školstvo i obrazovanje nije uskladilo sa mogućnostima, potrebama i tokovima vremena na temeljima islama. Mnogi i po metodi i po sadržaju i po sistemu ne razlikuju i gube granice između informacija, vještina i znanosti. Kada nauka i zakon dobiju oči i postanu naši (kod Bošnjaka masovna pojava), tada nauka prelazi u demagogiju, apologiju, dogmu, ideologiju, propagandu, plagijat, pamflet, a zakon u nepravo, bezakonje i anarhiju. Nema naše i njihove nauke. Ona jeste ili nije nauka, zato što je univerzalna, kao što nema našeg i njihovog auta. Postoji samo ispravno ili neispravno auto. Nema našeg i njihovog prava i zakona. Pravo i zakon ili to jesu ili to nisu. Naša nauka je u biti protiv nauke, kao što je i naše pravo protiv prava. To je najlošiji i najopasniji pristup nauci i zakonu, ili kako lijepo

piše Niccolo Tommase "Loše metode čine da i dobre knjige i dobri učitelji postaju beskorisni". Nesporna je vrijednost Kur'ana i Sunneta, ali koliko pomažu muslimanima u životu. Nije do njih, nego do muslimanskog pristupa njima.

Kao što nauka počiva na pet osjetila, razumu, umu, sumnji, radoznalosti, udubljenosti, začuđenosti, erosu, inventivnosti, zainteresiranosti, upornosti, metodičnosti, sistematičnosti, znanstvenoj akribiji, pojmovnom instrumentariju, otkriću, izlaganju, objašnjavanju, dokazivanju, genijalnosti pojedinaca, tako vjera, na temelju svojih izvora, počiva na vjerovanju, uvjerenju i povjerenju. Odvojena od nauke, religija vodi u fanatizam, fatalizam, magiju, fikciju, fascinaciju i fantaziju. Jasno i glasno ponovimo, bilo koje zvanje bez stvarnog znanja i sposobnosti, u najmanju ruku je krivo predstavljanje. To nije samo amoralno (kod onog koji to hoće), nego i pravno-krivično djelo (kod onih koji mu dodjeljuju) zvanje bez znanja. Na maniju sticanja magistrata i doktorata bez pokrića u znanju i kapacitetu sposobnosti, rahmetli Čamil Sijarić je jednom takvom doktorantu koji mu se na ulici hvalio svojim doktoratom, odgovorio opaskom: "Kakav je vakat znao sam ja da ćeš ti doktorirati, ali nikada nećeš gimnaziju završiti". Druga opasna i pogubna manija, svjetska je to pojava, da sve manji broj ljudi uči, čita, studira, i pravi komparacije, a sve više ljudi samo sliku, umjesto života prati. Prvo su ljudi iz znanosti prešli u vještinu i korist (tehne i pragma), iz vještine u informaciju i vijest, a sada preko interneta i kompjutera u sliku. Dakle iz percepcije u projekciju života, ili sa čitanja, učenja, školovanja, studiranja, komparacije i diskurzivnog mišljenja prelazi se na sliku, kompjuter i internet. Ne zaboravimo, ljudi se u prostoru mogu samo širiti vertikalno naukom i civilizacijom i horizontalno silom i ratom. Vanjski svijet, na ispravan način, se dokučuje naukom, civilizacijom, zakonom i politikom, a unutrašnji vjerom, etikom, savješću, kulturom i slobodom. Pošto Islamska zajednica za razliku od države i političkih stranaka djeluje i odlučuje 1/1, mogla je izbjeći mnoge zamke, promašaje, balaste i greške koje su u društvu (devet kantona organizira školstvo) bile neminovne. Nažalost to se nije dogodilo. Zašto?

Zato što veliki broj muslimana kada ulaze u teoriju ili nauku, ulaze na način vjerovanja (bez su-

mnje, pitanja, istraživanja), a u vjeru na način nauke u smislu relativizacije i višesmislenosti. O ispravnom odnosu profesora prema studentu svako je mogao na Političkim naukama puno naučiti od pravog boema i ljudine Save Prelevića. Da je kod njega student stotinu puta, po trimestima polagao Političku ekonomiju, profesor Savo bi mu platio kafu, čaj, sok, ili ručak ukoliko je gladan, ali se ne sjeća iko da je on nekome šesticu na neznanje ili lijepe oči upisao. Prelević je raspolagao sa svojim novcem, ali nije sa ocjenama, nego ih je upisivao prema znanju i neznanju. Danas, nije mali broj profesora koji dijele pozitivne ocjene na neznanje, nikoga ne časte i samo na sebe misle. Kao što je na Zapadu najveći problem da je jedino sveto da ništa nije sveto, tako su kod muslimana, usljed neispravnog viđenja teorije i nauke, svete neke stvari (interpretacije) koje to nisu. Na Zapadu je jedina stalnost neprestana promjena i novum a kod muslimana neke neminovne mijene i promjene (pogotovu u politici, vlasti, državi, intrpretaciji i tumačenju) tretiraju se kao nepromjenjivosti. Nikada ne mogu ljudi ništa ne znati, niti će ikada sve moći znati. Kada neki funkcioneri međunarodne zajednice optužuju Bošnjačke političare oko privatizacije i nekih drugih stvari za "komunistički mentalitet", oni potpuno promašuju i griješe jer se uopšte ne radi o tome, nego o nekompetenciji, nestručnosti, nesposobnosti i koruptivnosti kao posljedici sveukupnog školskog sistema razbijenog na devet kantona. Tu Bošnjake pogađa zapažanje Blaisa Paskala "Najvažnija stvar za cijeli život je izbor zanimanja, a najčešće je to plod slučajnosti" i Alberta Ajnštajna "Nikad ne podučavam svoje učenike, samo pokušavam učiniti uvjete u kojima oni mogu učiti". Bošnjačka djeca normalno i prirodno mogu učiti u jednom a ne u devet uvjeta.

Islamska tradicija uči i podučava da je odgoj jedinstvo znanja - tealima i ispravnog ponašanja - terbijeta i da je spoznaja uslovljenja moralnim životom. Pet osjetila, razum i um, plus sistem i metod jednako je nauka, ostvarena nauka jednako je civilizacija, a promicana civilizacija na ispravan način jednako je komunikacija. Ne bi bilo dobro da Bošnjake sustigne procjena akademika Milorada Ekmečića koju je iznio pred raspad SFRJ - da će se Slovenija i Hrvatska priključiti Zapadu, Srbija usudom sudbine Rusiji, a muslimani se vratiti samo vjeri, otvara-

nju medresa i gradnji džamija. U povijesti islama, kod muslimana se nije zatvarao život u medresama i džamija, nego se iz njih pravilnim poimanjem i učenjem širio na sve strane svijeta. Bez vjere, etike i kulture, nema Onog, a bez nauke, civilizacije, zakona i politike, sve u slobodi, nema Ovog svijeta. Islam je učenje o oba svijeta. Ne treba zaboraviti da su glavni agenti i najveći stručnjaci Osmanske carevine i sadašnjih SAD-a bili angažirani na otkrivanju, pronalaženju, školovanju i osposobljavanju najvećih talenata u svijetu za potrebe svojih država. Zato je pogubna i krajnje opasna usporedba školstva u skandinavskim zemljama, usput o kome mi ništa ne znamo, sa Bošnjacima, jer oni ako ne iškoluju svoje stručnjake, a to se nikada ne događa, oni ih u svijetu mogu kupiti, a Bošnjaci, ukoliko ne budu školovani i sposobni stručnjaci, oni ne da ne mogu taj kadar kupiti sa strane, nego ne mogu ni vlastiti zadržati. Masovna serijska, standardno-konfekcijska inteligencija uslužnih duhova i kerbera sa zvanjima bez znanja i sposobnosti kineskih mandarina Weberove birokratije ili švapskih hausmajstora, kada su u pitanju stručno-zanatske i tehničke škole odvest će Bosnu u znanstveno-civilizacijsku koloniju. To je slično podmlatku Reala i Sarajeva. Mada Real troši za podmladak više od svih bosanskih prvligaša, ako nema igrača u podmlatku za prvi tim on će ih kupiti i kupuje u čitavom svijetu. Ukoliko Sarajevo nema igrača u podmlatku za prvi tim, ono će se raspasti. Pošto su u islamu odgoj i obrazovanje jedan i neraskidiv proces red je da se navedu riječi mudrog i učenog rahmetli Hamdije Mulića: "Odgoj nije mehanička vještina, nego rad koji potječe iz duše i srca".

Ovim radom ispunjavam obećanje kolega - prijateljima Rifatu Fetiću i Dževadu Hodžiću da ću nešto za Muallim napisati. Dodatno ohrabrenje, nadu, snagu i smisao da se na ljetnoj žezi upustim u pisanje, su dva izuzetno uspješno odbranjena i kvalitetno napisana doktorata kojima sam imao sreću da prisustvujem tokom ove godine.

Sarajevo, 18. 08. 2008. godine
Mustafa Spahić